BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE LEPRA IN NEDERLAND

G. N. A. KETTING

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE LEPRA
IN NEDERLAND.

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE LEPRA IN NEDERLAND

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE GENEESKUNDE AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM, OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS Dr. I. K. A. WERTHEIM SALOMONSON, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GENEESKUNDE, IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP DINSDAG 30 MEI 1922, DES NAMIDDAGS TE 3 URE IN DE AULA DER UNIVERSITEIT DOOR GERARD NICOLAAS ADRIAAN KETTING

'S GRAVENHAGE — DRUKKERIJ MOUTON & Co. — 1922

Hoewel het reeds meer dan veertien jaren geleden is, dat ik mijne Academische studiën beëindigde, acht ik het alsnog een aangename plicht U, Hoogleeraren, Oud-Hoogleeraren en Docenten der Amsterdamsche Geneeskundige Faculteit, die aan mijne vorming als geneeskundige hebben bijgedragen, dank te zeggen voor het genoten onderricht, temeer omdat het mij in de praktijk meermalen zoo duidelijk gebleken is, welke goede raadgevers en wegwijzers U voor mij zijt geweest.

De nagedachtenis van wijlen Pel en Treub, wien ik voor mijne opleiding tot geneeskundige eveneens zooveel verschuldigd ben, zal bij mij steeds in groote eere blijven.

Dankbaar ben ik ook U, Hooggeleerde Kleiweg de Zwaan, zeer geachte Promotor. U breng ik mijn hartelijken dank voor de hulp en voorlichting en voor de welwillende belangstelling, bij de bewerking van dit proefschrift ondervonden, zoo ook voor Uwe vriendelijke bemiddeling tot het verkrijgen der benoodigde literatuur.

Ook U, Zeergeleerde Van Andel, geldt mijn dank, daar gij met Uwe belangstelling voor de geschiedenis der lepra, mij meermalen met raad en daad te hulp zijt gekomen.

Zeer groote verplichting heb ik tegenover U, Zeergeleerde van der Hoeven, daar ik, van onze veelvuldige samenwerking aan het ziekbed, door Uwe bewonderenswaardige gaven van alzijdig ontwikkeld en practisch geneesheer, zooveel nut mocht ondervinden. Tot mijne vorming tot geneesheer hebt ook gij in hooge mate bijgedragen.

Aangenaam is het mij ook U, HoogEdelgestrenge Vorstman, mijne erkentelijkheid te betuigen. Daar door U, als Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Zeemacht, steeds gestreefd wordt, het wetenschappelijk peil der geneeskundigen van de Koninklijke Marine hoog te houden, niet het minste door hen in staat te stellen, zich in alle gewenschte richtingen verder te bekwamen, hebben de jaren van mijne marine-carrière eene bijzondere bekoring voor mij gehad. Hieraan zal ik steeds met groote dankbaarheid terugdenken; niet nalaten zal ik om jonge energieke artsen aan te sporen eene verbintenis van eenige jaren bij de Kon. Marine aan te gaan, omdat volgens mijne

overtuiging zulk een werkkring ten zeerste zal kunnen bijdragen tot hunne wetenschappelijke en practische vorming als toekomstig huisarts.

Eveneens heb ik veel verplichting aan verscheidene archivarissen en bibliothecarissen in den lande, die mij, bij het verzamelen der gegevens voor mijn proefschrift, hunne zeer gewaardeerde hulp hebben verleend. U, Mejuffrouw WELCKER, geldt zulks in het bijzonder.

Zuo eim artzet gehoert
grosse kunst un grosse trüw.

GEILER VŌ KEISERSPERG
1445—1510.

AAN MIJNE VROUW.



Mozaïkwerk in de Dom van Monreale (XIIe eeuw).

GEDEELTELIJKE OVERDRUK.

Baden met keukenzout.
„ „ koningswater.
„ „ sublimaat.
„ „ zwavelverbindingen.
„ „ afkooksels van:
stipites Dulcamarae (Bitterzoet, Solanum Dulcamara), rad. Chinae, fol. et sem. Cicutae (Dolle Kervel), herba Sabina, Alantswortel (rad. Helleniï), enz.

Boven vermeldden wij reeds het nuchter vrouwenspeeksel, dat ten tijde van PLINIUS al werd aangewend (SCHELENZ).

In de Middeleeuwen werd het gemengd met malum terrae (Aristolochia-knollen).

Een goede zalf zou ook de volgende wezen:

„Men sal stampen hout swinensmeere ende al stampende daer in minghelen tsop van griseconten (fumiterre) *ende van der roeder pardeken* (Rossement, mentha aquatica Lin.), *ende van scapiosen ende litargion ghepulvert* (Lithargyrum of loodglid) *ende quicselver ghebluscht met nuchterne speekele ende maecter af salve ende die orboert daerts noot es"* (DE VREESE, bl. 58).

Dan werd ook nog toegepast een liniment van pulvis Cantharides, dus een vesicatorium.

Evenzoo gebruikte men etsmiddelen:

℞. *Oleï vitrioli. Gtt. V.*
Mellis Rosarum ℥ j.
M.

(Pharm. Amstelr. 1636).

Deze middelen zouden hetzelfde doel hebben als de thermocautère, waarmede wij dus genaderd zijn tot de

Chirurgische behandeling.

Het gloeiend ijzer werd reeds door Archigenes en Paulus aangewend, ALBUCASIM kende geen beter middel, dan het branden der lepromen. In onzen tijd is de thermocautère nog aanbevolen door BESNIER, gelijktijdig met andere middelen, voornamelijk het Ol. chaulmoogra.

Het voorbeeld van ALBUCASIM om met zwavelzuur te branden, is nagevolgd door UNNA, die ook nog beproefde te etsen met:
rood rookend salpeterzuur,
kali causticum,
geconcentreerd carbolzuur,



Het branden met het ijzer.
(Med. hist. mus. London).

van welk laatste middel hij blijvend succes meende te zien bij huid-lepromen. Om deze knobbels tot resorptie te brengen, beproefde BAUMÈS er systematisch sterken druk op uit te oefenen.

WILLEM TEN RHIJNE trachtte ze door sterke corrosiven te doen verdrijven:

℞. *Liq. Saturni magistralis* ℔ j.
Saponis nigri ℥ *IV*.
Spir. sal ammon. ℥ ij.
Ol. cerae ℥ *IV*.
M. F. Linim.

In onzen tijd heeft men de lepromen ook met het mes verwijderd.

Vesicatoria en etsmiddelen werden ook op gezonde huidplekken aangewend.

Item men screpen int been ende dan ventosen setten onder den kin ende men sel ruptoriën setten opt been (VAN LEERSUM).

Het meest aangewende en oudste chirurgische middel is de aderlating, die op regelmatig terugkeerende tijden geschieden moest. IJPERMAN had daarvoor een schema:

„*Nae den craft van den mensche ende tallen* iij *dagen suldi hem stoven* .... *ten vierden daghe selmen laten in den lever adere en des ander daghes in den hooft adere* .... *en doetene laten alsoe* iij *maenden lanc.*"

Ook TEN RHIJNE beval de methode aan:

„*De bloed-zuygers en laatkoppen met deurvlyminge achte ik hier van een voordeelig gebruyk te zyn*".

Wat betreft de astrologische indicatie voor de aderlating bij leprozen, mag de volgende mededeeling in DE VREESE, pag. 103 niet onvermeld blijven:

„Item jeghen die roese int aensicht, die es ghelyc den be-



Cauterisatie bij lepra, uit een H. S. van de XIIIe eeuw.
Med. hist. museum London.

siecten lieden, soe seldi den mensche doen laten ter aderen op die hant die men heet die kruusadere, ende staet tusschen den duem ende den voersten vingher, ende dat let van hant, aen bede die handen ghelyc, maer hier af soe en seldi niet wer-

ken meer dan .ij. waerven des jaers, ende dat sal syn in tekenen.

Ende waert dat sake, dat ghi buten dien .ij. tekenen wrocht, soe waerdi ghescepen den mensche syn leven te korten; ende wanneer dat ghi den mensche doet laten, soe merket wel wanneer dat hi begint te bleken int aensicht, ende wit wert: soe doet haestelyc ophouden, want men mach daer niet te veel laten, maer dit moeti // doen laten in bede die handen te gadere. Ende hier af soe seldi werken in een teken dat kompt na half Mey, ende es gheheten gemeni, ende naer half ouste in een teken es gheheten virgo; maer buten dien tween tekenen soe en werket niet daer af, ende dit seldi doen .ij. uer ofte .iij. ten lanxten, toet dat ghi siet dat hys quite es".

Een dergelijk voorschrift bestond echter niet alleen bij het aderlaten. Voor verschillende handelingen waren reeds lang bepaalde planetarische constellaties vereischte. Een oude regel was een *„glied nit zu ertzneyen in eines planeten stunde"* (STEPHAN STEINLEIN).

Vervolgens heeft men gemeend, dat castratie dienstig was. ARCHIGENES meende reeds, dat deze bewerking een gunstigen invloed had op het verloop van de ziekte (K. SPRENGEL).

Ook AËTIUS heeft castratie aanbevolen:

„De Oude hebben een wreede troost deze lyders door het lubben gegeven, daar Aëtius (Tetrab. Sermo I cap. XII) van vast stelt, dat door dit middel dat gebrek gestut en niet erger zal worden (daar Valescus de Taranta dapper mede voor stryt) om dat de man daar door een vrouwelyke complexie krygt".

(WILLEM TEN RHIJNE.)

YPERMAN was eveneens een voorstander, zich beroepende op ROBERTUS:

„Ende hi raet den laserschen man die wesen wil in langhe leven, datti niet ne si mit wiven ende dat ne mach hi niet ontberen alsoe lange als hi ghesont es nederwart.

Hierbi soe raet Avicenna ende vele ander mesters dat de laseres mensche sal hute doen sinen cullen ende dit sel hi doen omme sinen lyf te verlangene".

Van ouds bestond de voorstelling, dat de lepra bij euneuchen geen voortgang meer heeft. LARREIJ, de chef van den geneeskundigen dienst in het leger van Napoleon, is in het Oosten ook

tot deze conclusie gekomen. Bovendien verklaart hij aangaande de castratie:

„*L'extraction du sarcocèle étant faite, est supposant, comme je l'ai souvent observé on n'a pas à craindre que la maladie se reproduise*" (CABANÈS).

Herinnerd dient hier ook te worden aan de pogingen, vooral van Amerikaansche zijde in den laatsten tijd gedaan, om door radiotherapie de proliferatie tegen te gaan.

Deze behandeling bij lepralijders zou alleen waarde hebben, als de herediteit van het lijden vaststaat, waaraan zelfs leeken echter niet meer gelooven (JACK LONDON).

De amputatie der zieke extremiteiten werd reeds in oude tijden bij de lepreuze Israëlieten verricht. Hiervoor bestond eene ritueele indicatie. Zij mochten niet aan het Paaschfeest in Jeruzalem deelnemen, alvorens zij volkomen gereinigd waren (PREUSS).

Bij ons geschiedde zulks in de latere middeleeuwen, ook als prophylacticum:

„*Het is van Consideratie of het beter zy een lit af te setten om de gesonde delen voor vordere besmettinge te bewaaren*".

(WILLEM TEN RHIJNE)

HOOFDSTUK XII.

SAMENVATTING.

Met zekerheid is wel vastgesteld geworden, dat de lepra heeft bestaan, zoolang als de lotgevallen der menschheid beschreven zijn. Met den beschavingstoestand der menschheid hield de ziekte gelijken tred.

Nagegaan moest worden, welke wegen de lepra heeft gevolgd, om zich over den aardbodem te verbreiden, uitgaande van de oorspronkelijke haarden, die in het Oosten bestonden.

In alle werelddeelen is lepra voorgekomen. Door verschillende schrijvers is deze verbreiding reeds in kaart gebracht (o.a. door Hirsch, Vinkhuyzen en Zambaco).

Ons land werd ook al vroeg door de ziekte geteisterd. Wij weten niet zeker, in welke mate dit in de vroegste tijden het geval is geweest. Waarschijnlijk kwam de lepra ons land binnen van vele zijden: over zee, over land en langs de groote rivieren.

Verschillende argumenten zijn voor deze opvatting aan te voeren.

Ten slotte brachten de kooplieden en de pelgrims de ziekte uit het Oosten, wat reeds lang vóór de kruistochten moet plaats gehad hebben.

Vanaf de zevende eeuw staat het voorkomen van lepra bij ons te lande vast.

Vele kruisvaarders, die van hunne kruistochten terugkwamen, bleken door lepra besmet te zijn. Hierdoor is de dertiende eeuw, te dien opzichte, wel de meest beruchte geworden, wegens de verspreiding der gevreesde ziekte in korten tijd over uitgestrekte landstreken.

In Nederland schijnt de lepra langer endemisch geheerscht te hebben dan in de omringende landen; de beoordeeling daaromtrent is echter niet gemakkelijk, doordat de geneeskundigen uit dien tijd de diagnose niet met juistheid wisten te stellen.

Wij kunnen ons dus slechts een oordeel vormen over een groep van ziekten, die tot afzondering aanleiding gaven en waarvoor een certificaat van „besmet zijn" werd afgegeven. Grof geschat was in de zestiende eeuw de morbiditeit 1 $^0/_{00}$ en in de zeventiende eeuw $^1/_2$ $^0/_{00}$, terwijl daarna slechts sporadisch gevallen zijn voorgekomen.

Daar juiste beschrijvingen van het ziektebeeld uit dien tijd, in ons land, tot de uitzonderingen behooren en bij bijna alle schrijvers dienaangaande verwarring bestaat, is het te begrijpen, dat de beoordeeling dezer ziekte en van de daarmede verwante aandoeningen, uit tijdvakken, die 10, 20 of 30 eeuwen vroeger liggen, nog moeilijker en onzekerder is.

Al kan men aannemen, dat de ziekte in de alleroudste tijden waarschijnlijk reeds vrij goed bekend en gevreesd is geweest, valt het bezwaarlijk op te geven, welke kennis men in die vroegere tijden aangaande de lepra bezat. Daárvoor is stellig eene diepgaande studie, ook door philologen van noode. Niettegenstaande zulke onderzoekingen wel degelijk hebben plaats gehad, is het tot nu toe niet gelukt tot zekere resultaten te komen. Dit geldt in de eerste plaats voor de beoordeeling der zaraath-ziekte. Reeds over deze benaming, met lepra verband houdende, bestaat eene zeer uitgebreide literatuur. Enkel wat betreft de etymologie van dit woord, kan men zeggen: „zooveel hoofden, zooveel zinnen".

Aannemende, dat er tusschen zaraath en lepra althans een zeker verband bestaat, moest door ons getracht worden, een inzicht te krijgen aangaande het ziektebeeld, dat oorspronkelijk, vóór ongeveer vijftig eeuwen, met zaraath werd aangeduid.

Daarvoor moest teruggegaan worden tot de tijden, waarin de Mozaïsche wetten tot stand zijn gekomen, om vervolgens na te gaan, hoe deze oorspronkelijke voorschriften langzamerhand door toevoegingen en vervormingen een geheel ander karakter hebben gekregen.

In den loop van meer dan twintig eeuwen is men aan de zaraath eene geheel andere beteekenis gaan hechten, zoodat alles, wat ten tijde van den bloeitijd van het groote Helleensche rijk, zaraath genoemd werd, niet meer overeen kwam met de zaraath uit de Mozaïsche tijden.

Men had langzamerhand verschillende begrippen met elkaar verward.

Toen dus, nu ongeveer 22 eeuwen geleden, in Alexandrië de Biblia in haar tegenwoordigen vorm werd samengesteld en het woord lepra gebruikt werd voor al die toestanden, die destijds met zaraath werden aangeduid, was uit dien tekst de oorspronkelijke bedoeling niet meer te lezen.

Evenmin als de Alexandrijnsche benaming lepra en de praeexodische benaming zaraath gelijke toestanden weergeven, evenmin zijn de hedendaagsche lepra en de Alexandrijnsche lepra aan elkaar identiek. Dit is het gevolg daarvan, dat de Middeleeuwsche schrijvers, die de geneeskundige werken van de Arabieren vertaalden, een nieuwen factor van verwarring aanbrachten, doordat zij twee namen invoerden voor éénzelfde lijden, nl. lepra en elephantiasis, welke benamingen vroeger voor verschillende aandoeningen werden gebruikt.

Door het schema op pag. 32—33 werd getracht, een en ander duidelijk te maken. Wij kunnen daaruit tevens zien, dat de tegenwoordige Hollandsche benaming melaatschheid in de Middeleeuwen eene geheel andere beteekenis heeft gehad en even weinig met lepra te maken had als *λεπρα* (Graecorum) met lepra (Arabistorum).

Wanneer men bij de verschillende schrijvers over de vele ziekten leest, die in de beide eerste hoofdstukken genoemd worden, krijgt men over den waren aard daarvan slechts een vermoeden, zoodat het bezwaarlijk te zeggen is, in welke gevallen het tegenwoordige ziektebeeld lepra bedoeld is.

Nog moeilijker valt het, een oordeel te vellen over de oorzaken, die de opeenvolgende geslachten van geneeskundigen voor die verschillende ziekten hebben opgegeven.

Onafhankelijk van de opvattingen der artsen, omtrent de oorzaak der ziekte, bleef het volk ten allen tijde aan de besmettelijkheid der lepra vasthouden.

Zoowel de lijders, als hunne gebruiksvoorwerpen, werden daarom zooveel mogelijk gemeden. Zulks kon in deze studie door verschillende voorbeelden aangetoond worden.

Vele van deze gebruiken dateeren reeds uit de, juist besproken, oudste tijden, wel een bewijs, welk een grooten invloed de zaraath uitoefende op de samenleving.

Verwonderlijk is het zeker, dat niettegenstaande van oudsher de lepra zoozeer gevreesd werd, toch zoovele gebruiken bleven bestaan, die ten zeerste tot de verspreiding der ziekte

hebben bijgedragen. Als zoodanig kon gewezen worden op de verbanning der zieken voor eenige weken uit het leprooshuis, als strafmaatregel bedoeld, de kermissen der leprozen-kapellen, de jaarlijksche leprozenmaaltijden in andere gasthuizen en op andere dergelijke onverstandige gebruiken.

Later zijn die misbruiken achterwege gebleven, totdat in de vorige eeuw de geneeskundigen de besmettingskansen meer en meer uit het oog gingen verliezen en de erfelijkheidstheorie, met hare droevige gevolgen werd opgesteld.

De Overheid, door deze geneeskundigen voorgelicht, verslapte daardoor in hare waakzaamheid tegen het gevaar van verspreiding.

Dit heeft veel bijgedragen tot het ontstaan van gevaarlijke leprahaarden, in de tweede helft der vorige eeuw.

Uit stadskronieken maakt men op, dat in Enkhuizen in de zeventiende eeuw onverwachts veel lepra optrad. Hier zullen we dus wel te doen hebben met zoo'n leprahaard, onstaan door een stam van hooge virulentie.

Als we echter rekening houden met de onhygiënische levenswijze van vóór drie eeuwen, is zoo'n plotselinge uitbreiding wel zeer begrijpelijk.

Het volk had sinds veroude tijden ook aan de erfelijkheid wel eenige beteekenis toegekend, misschien wel op gezag van den Bijbel (2 Kon. V : 27), maar hield toch in hoofdzaak de lepra voor eene zeer besmettelijke ziekte.

Toch heeft, gelijk wij zagen, de menschheid zelf, hoezeer ook bevreesd voor deze ernstige kwaal, door domheid, slordigheid en laksheid, veel bijgedragen tot de grootere verbreiding der lepra, vooral tijdens de kruistochten.

De epidemie van dien tijd heeft zooveel indruk gemaakt, dat de meening, volgens welke de ziekte toen pas voor het eerst in ons land opgetreden is, nog tot voor korten tijd in geneeskundige kringen heeft bestaan.

De beste Middeleeuwsche beschrijvingen van het ziektebeeld dateeren ook uit dien tijd. Wij gaven een eenigszins uitvoerig verslag van sommige dier beschrijvingen, met aanhaling van den oorspronkelijken tekst. Op die wijze konden wij tot een inzicht komen, hoe men in die vroegere tijden omtrent de ziekte dacht, wat men ervan wist en hoe men ze ontstaan achtte.

Behalve het direkt contact heeft men in den loop der eeuwen

tal van andere aetiologische factoren aangenomen. Zoo meende men b.v., dat bepaalde voedingsmiddelen tot de ziekte aanleiding konden geven, of schreef aan de lucht een invloed op het ontstaan der ziekte toe.

In de denkbeelden omtrent het wezen der ziekte bleven de humoraal-pathologische opvattingen tot in de tweede helft der vorige eeuw van kracht.

Eerst de ontdekking der leprabacil door von Hansen kon tot een juister inzicht omtrent het ontstaan en het wezen der ziekte leiden. Wel echter moet opgemerkt worden, dat eerst langzamerhand die juistere inzichten in de wetenschappelijke wereld veld wonnen. In ons land hebben vooral Drognat Landré, L. van der Hoeven e.a. met overtuiging op de besmettelijkheid der ziekte gewezen.

Terugkomende op de beschrijvingen van het ziektebeeld, zooals die na de Kruistochten gegeven zijn, is ons duidelijk gebleken, dat de benaming „*leprosi*" een verzamelnaam geweest is voor allerlei zieken, wier lijden men niet juist kon definieeren.

Al deze ziekten behoorden tot de „*utsetzigkeit*", onverschillig of het Grieksche lepra, rechte Lazarie, Waalsche ziekte of Lazarus-ziekte was.

De diagnose is langen tijd het zwakke punt gebleven. Zelfs heden ten dage doen zich nog groote moeilijkheden voor bij het stellen van de diagnose. Uit de mededeeling van B. M. van Driel *), betreffende eene patiënte uit eene leproserie, blijkt hoe moeilijk het thans nog wezen kan, te differentieeren tusschen lepra, lupus, lues, framboesia, e.a.

De oorspronkelijke bedoeling, in den prae-exodischen tijd, was, uit te maken, welke zieken aan zaraath leden, ten einde zulke menschen, om ritueele redenen, te kunnen uitwijzen.

Veertig eeuwen geleden had men reeds moeite, geene vergissingen te maken in het nakomen der oorspronkelijke voorschriften. In den loop der opvolgende eeuwen werd dit weinig beter.

In de zeventiende eeuw werd ten slotte alles, wat men als „onrein" beschouwde, „melaatsch" genoemd.

Dit had voor vele zieken een groot voordeel, daar zij dan desgewenscht, al bedelende, aan den kost konden komen.

---

*) Ned. Tijdschr. v. Gen. 1922 I 1604.

Den armen Lasarus beset met boose Sweeren,
Lach voor syn deur en bad elendlich en vol pyn,
De kruymkens van den Dis en was maer syn begeeren,
Dees moeten hem helaes noch nog niet gegeven syn.

De honden syn beweecht en lickten syne wonden,
Den Vreck int minste niet, maar doet hem dryven voort.



Hollandsche houtsnede door Corn. Anthoniszen,
(Rijks Prentenkabinet Amsterdam),

Dit *„melaets uytgheven"* nam echter zoozeer toe, dat weldra degelijke geneesheeren zich daartegen gingen verzetten.

Het oordeel van Forestus omtrent de officieele *„besienders"* was voor dezen vernietigend.

Daarom was het ook van belang van de briefwisseling,

die gevoerd werd tusschen vóór- en tegenstanders der officieele „lepraschouw" te Haarlem, kennis te nemen. Deze schouw, die ook bij al onze naburen plaats vond, geschiedde in die landen in het algemeen door drie personen, zooals enkele onderzoekers aangetoond hebben. Voor ons land was dit nog niet vastgesteld, weshalve het van beteekenis kon geacht worden, een drietal stukken uit het Oud-Archief van Haarlem bekend te maken. Hieruit bleek duidelijk, dat bij ons deze schouw door drie of vier personen geschiedde, n.l.: door een doctor medicinae, een chirurgijn, een pastoor en al of niet een kapelaan.

Tevens kon vastgesteld worden, dat Haarlem niet de eenige plaats was, waar bij ons dat onderzoek verricht werd; ook in Eiteren kon zulks geschieden. Van eenige bekendheid is deze plaats van onderzoek echter nooit geworden.

Overigens kon het officieele geneeskundige onderzoek steeds ter plaatse zelve geschieden, hetzij door de Haarlemsche *besienders*, hetzij door de geneeskundigen uit de stad van inwoning. Vermogende lijders zochten soms raad bij Hoogleeraren uit Leiden of Utrecht. De uitspraak van dezen had echter geen officieele beteekenis.

Daar te Haarlem slechts voor de Westelijke provinciën gekeurd werd, moest nagegaan worden, waarheen de lijders uit andere deelen van ons land gezonden werden. Voor vele steden kon dit vastgesteld worden.

Vervolgens moest onderzocht worden, in hoeverre van eene geneeskundige verzorging sprake is geweest. Tot onze vreugde konden wij vaststellen, dat de arme lepralijders door onze geneeskundige voorvaderen niet geheel in den steek gelaten werden. Geestelijke hulp bleef echter wel hoofdzaak.

Aangezien lepra zoo veelvuldig voorkwam en zulke vèrstrekkende gevolgen had, is het begrijpelijk, dat de Overheid, zoowel de Wereldlijke als de Kerkelijke, zich voortdurend met het lepravraagstuk heeft bezig gehouden. Het leprooswezen heeft veel hoofdbrekens gekost. Tal van wettelijke bepalingen werden gemaakt, die, evenals de besluiten van de kerkelijke Overheid, de beteugeling der ziekte ten doel hadden. Bij ons onderzoek is gebleken, dat de bepalingen van de Kerk een grooteren invloed gehad hebben op de levenswijze der leprozen dan die van den Staat. Alleen die lijders werden

aanvankelijk uit de maatschappij gebannen, van welke vast stond, dat hun ziekte ongeneeslijk was en die lijdende waren aan de „dritte uzsetzicheit”. Hiermede werd bedoeld het lijden, dat wij thans „lepra” noemen. Het was dus de taak van de Haarlemsche revisoren om deze diagnose te stellen en te beslissen, of de patiënt *„uut den luden geset”* diende te worden. Wij hebben gezien, hoe slecht deze goed bedoelde instelling ten slotte aan haar doel beantwoordde.

In hoeverre de, in Haarlem als melaatsch verklaarden, werkelijk aan lepra leden, zal steeds de vraag blijven. Zelfs wordt in de ons bekende certificaten niet van isolatie gesproken.

Deze „vuylbrieven” zijn uitgegeven, tengevolge van een Regeeringsbesluit, terwijl de afzondering van oudsher geschiedde bij besluit van de Kerkelijke Overheid.

Daar in de Middeleeuwen de geheele bevolking Katholiek was, werden de zieken in het algemeen slechts dan geïsoleerd, indien zij den *„breeff van den gesworen meesters tot Haerlem”* toonden. Daarom is het ook begrijpelijk, dat vele lepralijders vrij rondliepen. Daartegenover stond, dat een groot contingent der geïsoleerden nog genezen kon. Zij mochten dan, na „schoon geschouwd” te zijn, hunne leproserie verlaten. Daarna waren echter nog verschillende ceremonieën noodig, om weer als gewoon mensch, in de maatschappij te kunnen terugkeeren.

De zorg van den Staat bepaalde zich voornamelijk tot hen, die, melaatsch zijnde, vrij rondliepen. De bevolking in Nederland heeft van deze soort melaatschen veel overlast gehad. Het gelukte niet daaraan een einde te maken, noch door alle vier jaren herkeuring te eischen, noch door tal van beperkende bepalingen op het bedelen.

Deze „gezonde” melaatschen zijn oorzaak geweest, dat de lepralijders, die oorspronkelijk als „Gods lieve zieken” eene bevoorrechte positie in de maatschappij innamen, tenslotte als uitgestooten zwervers of als misdadigers gehaat werden.

De maatregelen, door de machthebbers van de Katholieke Kerk genomen, hadden meestal ten doel om de gezonde parochianen voor de ziekte te behoeden, terwijl tegelijkertijd het belang van den lepralijder niet uit het oog verloren werd. Intusschen waren die bepalingen voor den persoon in kwestie soms zeer onaangenaam, zooals het huwelijksverbod of de verbreking

van den huwelijksband en niet het minste de „separatio leprosorum". Hierdoor werd de arme lijder geheel buiten het maatschappelijk leven gesloten en kon hij geen enkele sociale handeling meer verrichten.

De zieke melaatschen, *de lazarussen*, werden overigens gewoonlijk goed verzorgd. Zij behoefden die vermoeiende vierjaarlijksche reis naar Haarlem niet te ondernemen. Voor hen dienden de leproserieën en aan hen vermaakten de geloovige philantropen: landerijen, huizen, jaarlijksche renten en tallooze andere goede zaken. De Kerk verschafte hun van alles, wat voor hun dagelijksch onderhoud van noode was.

Talrijk waren overigens de bronnen van inkomsten. Voor eene goede beoordeeling van het leven der lepralijders, was het noodzakelijk van deze bronnen van inkomsten kennis te nemen.

Wij zagen de huizen, voor lepralijders bestemd, zich ontwikkelen van de eenvoudige „cucurbitae" tot de rijke leproserieën der zestiende en zeventiende eeuw, evenzoo constateerden wij het opklimmen der eenvoudige „dienende broeders", als verzorgers der leprozen, tot de deftige regenten van later tijd. Deze ontwikkelingsgang nam echter meer dan tien eeuwen in beslag.

Gelijk met vele andere goede inrichtingen het geval is, hebben ook die, voor de verzorging der leprozen bestemd, tijden gekend van armoede, van bloei en van verwaarloozing. Aanvankelijk was de huishouding op bescheiden voet ingericht, terwijl zuinige beheerders de eenvoudige inrichtingen tot welstand trachtten te brengen. Ook het personeel droeg daartoe bij. Zelfs in de groote leprooshuizen trof men slechts aan: *„moder, meget* (1 — 2) *ende cnecht",* die gezamenlijk voor de verpleging en al het voorkomende werk zorgden.

Later, toen die huizen tot rijkdom gekomen waren en er weinig of geen lepralijders meer te verzorgen waren, werd het beheer steeds kostbaarder. In dezen Regententijd werden de leproserieën voornamelijk inrichtingen voor gezonde „kostkoopers", terwijl de arme lepralijders door de gemeentebesturen uitbesteed werden bij particulieren. Voor verschillende steden kon dit worden vastgesteld.

De meeste gemeenten hebben eene leproserie gehad. Daar iedere parochie voor de eigen lepreuzen moest zorg dragen,

zal er dan ook wel in de meeste parochies eene plaats van afzondering voor de zieken geweest zijn, tenzij dat er eene overeenkomst bestond met eene leproserie in de buurt.

Voor een vijftigtal steden kon het bestaan van leprozenhuizen worden opgespoord. Soms was dit gemakkelijk, wanneer n.l. het beschrijven der lotgevallen van eene bepaalde leproserie reeds het onderwerp van studie had uitgemaakt. In die gevallen werd slechts met een enkel woord van die instelling gewag gemaakt.

Als voorbeeld van de lotgevallen eener leproserie werd de Kampensche stichting gekozen. De bestudeering van dit archiefmateriaal bracht talrijke bijzonderheden aan het licht, betreffende het leven der lepralijders, den duur der ziekte, de werkzaamheden van het personeel en verschafte vele gegevens, die ons een denkbeeld konden geven aangaande het beheer van een Middeleeuwsch gasthuis.

De plaats, waar een leprosorium gebouwd zou worden, koos men met zorg. Het was gelegen buiten de stad, bij één der poorten, welke daarnaar soms als *Vuyl-* of *Sieckenpoort* aangeduid werd. Bovendien was van Overheidswege bepaald, dat het lepra-huis aan stroomend water moest gelegen zijn.

De verpleegden in deze instellingen brachten hnn tijd niet in ledigheid door ; zij hadden hunne geregelde werkzaamheden, meestal werd een boerenbedrijf uitgeoefend. Overigens kon vastgesteld worden, dat de leprozen allerlei beroepen bleven uitoefenen. De jeugdige verpleegden werden door de bestuurders in staat gesteld, een handwerk te leeren. Anderen weer moesten erop uitgaan om den kost op te halen, hetgeen soms per kruiwagen geschiedde.

De klep, het symbool van den lepralijder, diende slechts tot aankondiging van den zieke, die, volgens de overlevering, alléén door gebedeld brood herstellen kon.

Van eene geneeskundige behandeling was dan ook vaak geen sprake, van eene geestelijke daarentegen zooveel te meer. Pogingen tot genezing werden in de vijftiende en in de zestiende eeuw meermalen als ketterij gestraft. Het volk werd dan ook, in de Kerk en op het Tooneel, goed doordrongen van de wetenschap, dat de ziekte, door God gegeven, niet door den mensch te genezen was.

De reiniging der leprozen *(„mundantur leprosi")* hield

men voor eene Goddelijke gave, die slechts aan weinigen ten deel viel.

Waarschijnlijk zijn echter met deze „leprosi” niets steeds zieken bedoeld, maar ook wel menschen, die religieuse zonden of andere vergrijpen op hun geweten hadden. Voor hen zijn tallooze reinigingsprocessen bedacht. De *bloedtherapie* is daar-



van een uitvloeisel geweest; zij heeft aanleiding gegeven tot allerlei fantastische voorstellingen en praktijken.

Een bewijs daarvoor is te vinden in de literatuur van alle volken. De volksoverleveringen kunnen eveneens daarvan getuigen.

Het was van belang aan te toonen, dat ook in ons land zulke fantastische gebruiken en opvattingen hebben bestaan.

Intusschen is niet te zeggen, in hoeverre deze behandelingsmethode in ons land berustte op wetenschappelijk onderzoek,

al wordt dan ook gewaagd van de eerste pogingen tot bloedtransfusie. Wel geldt dat voor andere geneesmethoden. Deze zijn op zichzelf eene studie waard. In de eerste plaats is dit het geval met de aanwending van slangenmiddelen, die nog van ouderen datum zijn dan de behandeling door maagdelijk bloed. In onzen tijd worden de onderzoekingen op dit gebied, in Zuid-Amerika, nog voortgezet.

Bloed en slangengif vormden de hoofdbestanddeelen der theriac, welk middel tot een panacee geworden is.

De aanwending van nog talrijke andere dierlijke middelen bij lepra kon aangetoond worden, zoo ook van mineralia, vooral van de zware metalen. Verder zijn tallooze plantaardige middelen aanbevolen, welke voornamelijk eene symptomatische werking hebben.

Vele dier middelen zijn reeds van zeer ouden datum.

Eerst sedert de zeventiende eeuw vond langzamerhand eene meer systematische behandeling toepassing.

Daar elephantiasis, lepra en melaatschheid, zooals wij zagen, meestal als één lijden opgevat werden, was het vrijwel ondoenlijk de wijze van behandeling dier verschillende aandoeningen van elkaar te onderscheiden.

Het opnieuw optreden der lepra in de vorige eeuw heeft ook de therapie in geheel nieuwe banen geleid. Van de vele nieuwe behandelingswijzen, als rationeel en afdoende geprezen, is echter slechts de aanwending van chaulmoogra-olie in eere gebleven.

Reikhalzend blijven wij echter uitzien naar een heilmiddel van grootere waarde.

Het valt niet met zekerheid te zeggen, of de gevallen van genezen lepra, die in de oude geschriften en bronnen worden vermeld, inderdaad wel lepra zijn geweest. Door verdere naspeuringen in die richting zal ook wel niet meer klaarheid dienaangaande kunnen verkregen worden.

Wèl echter kan vermoed worden, dat verdere navorschingen betreffende het zoo belangrijke lepra-vraagstuk, vooral in de oude kloosterarchieven, in menig ander opzicht ons nog vele nieuwe en merkwaardige gegevens aan de hand zullen doen. Moge voor zulke verdere naspeuringen dit proefschrift tot leiddraad kunnen strekken!

STELLINGEN.

I.

De onderzoekingen van Bingel, die bewijzen zouden, dat voor de behandeling van diphterie het antidiphterie-serum en gewoon paarde-serum gelijkwaardig zijn, geven ons vooralsnog geen recht het antitoxische serum door gewoon serum te vervangen.

II.

Het gespleten verhemelte opereere men bij voorkeur in twee tempo's, op of na het einde van het eerste levensjaar.

III.

Ten onrechte zegt Leyton (second edition, pag. 48), dat tegen eene gemodificeerde „Allen-treatment" gewaarschuwd moet worden.

IV.

Wanneer zich na de baring geen abnorme verschijnselen voordoen, passe men geen handgrepen toe, ten doel hebbende, de vrouw van de placenta te verlossen, alvórens $^{1}/_{2}$ uur of $^{3}/_{4}$ uur verstreken is na de geboorte van het kind.

V.

Bij griep, gecompliceerd met (broncho)pneumonie, endocarditis of sepsis, spuite men groote hoeveelheden electrargol in, subcutaan of intramusculair.

VI.

Indische spruw moet men opvatten als eene deficientie-ziekte.

VII.

Het is noodzakelijk, in de nieuwe uitgave der Pharmacopee, bij de digitalis- en secale-praeparaten physiologische waardebepalingen op te nemen.

VIII.

Acute appendicitis geeft dezelfde aanwijzing tot onmiddellijk operatief ingrijpen als de beklemde breuk.

IX.

De intramusculaire inspuiting van bihydrochloras chinini verdient bij malaria algemeene toepassing.

X.

Het is wenschelijk, dat de röntgenoloog de gemaakte foto uitsluitend met den behandelenden geneesheer bespreekt en den patient geen afdruk geeft.

XI.

Het in den staat Tasmanië gebruikelijke stelsel van geregelde samenwerking van twee artsen verdient aanbeveling.
